

Яремчук В. Д.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В КРИМУ (1991–1994 рр.)

Статтю присвячено проблемі становлення кримської автономії – Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки, Республіки Крим у 1991–1994 рр., що розглядається крізь призму діяльності політичних партій. Актуалізовано питання щодо цілеспрямованих дій КПРС-КПУ зі «просування» ідеї підвищення політичного статусу Кримської області в напрямі перетворення її на автономну республіку, що розглянуто як відповідний механізм впливу на державотворчі процеси в УРСР на завершальному етапі існування СРСР, а за можливості відторгнення від неї порубіжних теренів. У зв'язку з цим особливу увагу прикуто до діяльності Кримської обласної організації КПУ, яка стала головним суб'єктом у підготовці і проведенні всекримського референдуму 20 січня 1991 р., що й поклав початок формалізації нової адміністративно-територіальної одиниці у складі унітарної України.

Приділено увагу процесу формування в Криму новітньої багатопартійності, ролі політичних партій та їхніх лідерів (М. Багров, Ю. Мешков, Л. Грач та ін.) в суспільно-політичному житті автономії, що на початку 1990-х рр. уособлювалися головним чином діяльністю КПУ, її правонаступниці – Комуністичної партії Криму та низкою проросійських політичних партій на чолі з Республіканською партією Криму (Партія Республіканського Руху Криму). В статті проаналізовано процеси, пов'язані з першими в регіоні виборами Президента Республіки Крим, Верховної Ради Криму, які відбулися у 1994 р. Їхні результати, прискоривши ротацію політичних еліт, призвели до формування нової конфігурації кримської багатопартійності, в якій до кінця ХХ ст. переважали політичні партії проросійської і «лівої» орієнтації.

Ключові слова: політичні партії Криму, «Кримський проект», політичні еліти, ротація політичних еліт.

При розгляді питання щодо ролі політичних партій у суспільно-політичному житті Криму у початковий період незалежності України варто зупинитися на подіях кінця 1980-х рр., які в умовах розпаду СРСР призвели до появи феномена «Кримського проекту» [1, с. 60, 61], що стосувався проблеми співіснування кримської спільноти у складі УРСР. Практична ж спроба його втілення, що відбулася напередодні проголошення незалежності України у 1991 р., своєю чергою, призвела до появи так званого «Кримського вузла» [2] – переплетіння кількох взаємопов'язаних проблем (українсько-російських відносин, взаємин між кримським регіональним співтовариством і центральною українською владою, інтеграції в місцевий соціум значного масиву репатріантів), що стало головною темою у «порядку денному» політичного життя Криму на наступні два десятиліття.

Безпосередньо причетною до появи «Кримського проекту» у вигляді «автономної республіки» як суб'єкта СРСР була верхівка КПРС-КПУ, яка, прагнучи зберегти монолітність союзної дер-

жави, намагалася протидіяти «небезпечним» національно-визвольним процесам в Україні, втримати її у сфері тяжіння Москви [3, с. 389, 390; 4], а за можливості відторгнути від неї «чужі» території. Особливу роль у здійсненні цього проекту відіграла Кримська обласна організація КПУ, що стала головним пропагандистом і організатором руху з метою відновлення за давно забутим радянським зразком Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (далі – Кримська АРСР). Під гаслами відновлення автономної республіки комуністи Криму брали участь й у виборах до Верховної Ради СРСР (1989 р.), до Кримської обласної Ради народних депутатів (1990 р.).

Ухвалення Верховною Радою УРСР «Декларації про державний суверенітет України» (липень 1990 р.) дало «старт» для кримських структур КПУ, обласної ради (понад 80 % її депутатського корпусу становили комуністи [5]), яку очолював перший секретар Кримського обкому КПУ, а разом з тим і член ЦК КПРС та ЦК КПУ,

М. Багров, до втілення ідеї набуття областю статусу автономної республіки (це дійство мало відбуватися шляхом обласного референдуму), за яким проглядався намір «виведення» Криму зі складу УРСР й приєднання до РРФСР [6, с. 29, 30].

Значну роль у формуванні громадської думки жителів області на користь набуття Кримом статусу автономної республіки відіграла потужна пропагандистська кампанія, до якої був залучений орган Кримського обкому КПУ газета «Крымская правда» (за декілька місяців перед референдумом у газеті започаткували спеціальну рубрику – «Про державно-правовий статус Криму»), місцеві партійні ЗМІ [7]. З наміром дискредитації і вилучення з суспільно-політичного життя опонентів з боку комуністів були визначені й головні супротивники «народної волі», які протидіяли відновленню автономії – національний рух кримських татар та Народний Рух України [8, с. 2]. Аргументи, які виносилися з боку останніх (розширення політичного статусу Кримської області могло загрожувати суверенності й цілісності Української держави), не бралися до уваги. Комуністи у своїй пропаганді, яка мала характер відвертої маніпуляції масовою свідомістю (поширення провокативних матеріалів щодо «розгулу націоналізму», «бандерівщини», очікуваного кровопролиття), популізму (з перетворенням Криму на державу пов'язувалося стрімке зростання доходів кримчан) нав'язливо закликали до участі у референдумі, відтворення Кримської АРСР. Цьому мали слугувати й поширювані гасла – «Скажемо “Так” автономії!», «Відновимо історичну справедливість!», «Нехай стане Крим республікою!».

Враховуючи ці обставини (панівне становище серед партій та громадських організацій півострова КПУ *, яка, ігноруючи інтереси країни, прикривалася правом кримчан на самовизначення; кількісна перевага «російськомовного населення», яке прибуло до Криму після Другої світової війни; сформовані відповідним чином суспільні настрої), результати обласного референдуму, проведеного 20 січня 1991 р., були прогнозовані. На запитання «Ви за відновлення Кримської АРСР як суб'єкта СРСР і учасника Союзного Договору?» схвально відповіли 93,3 % учасників референдуму, проти – 5,6 % [6, с. 30]. Результати рефе-

рендуму, наступне переформатування області у Кримську АРСР, разом з початком «дрейфу» півострова в напрямку до Росії, відкрило «скриньку Пандори» **, призвівши до перетворення Криму на зону напруженості, розколу суспільства на прибічників і противників української державності, що набуло нового рівня актуалізації після утворення незалежної України у 1991 р.

Натомість, комуністи, найбільше причетні до появи прецеденту, що на переконання українських істориків було складовою ланкою розвалу УРСР [9], огорнули його в черговий міф, стверджуючи, що створення автономії, начебто, було вдалою і єдиною можливістю збереження в Криму міжнаціональної злагоди, нейтралізації й унеможливлення міжетнічних і соціальних конфліктів, які поширювалися (!) з материкової України. Намагаючись легітимізувати свої дії, комуністи наголошували на тому, що це було втілення «волі народу», яке «вловила» і «очолила» обласна партійна організація [10, с. 92–96]. На противагу їм представники проросійських сил розцінювали створення кримської автономії не інакше як успіх, ланку у досягненні головної мети – «збереження Криму в єдиній державі – Росії» [11, с. 75].

Для цього варто порівняти результати березневого 1991 р. Всесоюзного референдуму («Чи вважаєте Ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?»), одночасно проведеного з ним республіканського опитування громадян («Чи згодні Ви з тим, що Україна має бути в складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?»), а також Всеукраїнського референдуму на підтвердження Акта про незалежність України, який відбувся 1 грудня 1991 р. Їхні результати, засвідчивши разючу відмінність, вказували про істотну вагу серед жителів Криму залишкової «радянської ідентичності», ностальгійних настроїв, які активно використовували «ліві» та

** Подібний «досвід» національно-державного будівництва (рекомендаційна записка ідеологічного відділу ЦК КПУ «Про протидію сепаратистським тенденціям в республіці»; березень 1991 р.) ЦК КПУ прагнув поширити і в інших регіонах УРСР, маючи намір створити в Закарпатській, Кримській, Одеській та Чернівецькій областях «національно-адміністративні формування», що, безумовно, могло мати небезпечні наслідки для територіальної цілісності країни (Див.: Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – С. 304).

* Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Кримська обласна організація КПУ об'єднувала у своїх лавах біля 130 тис. членів (Див.: Ядуха В. Местные коммунисты требуют вернуть собственность партии / В. Ядуха // Сегодня, Москва. – 1994. – 21 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/segodnia93_95/1122253.htm. – Заглавие с экрана).

проросійські політичні сили півострова. Так, у безрезневному референдумі 1991 р. кримчани виявили найвищий рівень підтримки в УРСР щодо входження України до складу «оновленого СРСР» – 87,6 % серед тих, хто взяв участь у голосуванні (у республіканському опитуванні – 84,7 %) [12, с. 116, 118].

Наростаюче протистояння по лінії «центр–регіон» в умовах проголошення незалежності України, намагання кримського політичного істеблішменту поглибити політичну й економічну самостійність Кримської АРСР були вповні відображені результатами грудневого 1991 р. Всеукраїнського референдуму. На запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» лише 54,2 % кримчан, які взяли участь у референдумі в Кримській АРСР, та 57 % в Севастополі, проголосували «Так»; це були найнижчі показники по Україні. Не підтримали незалежності України 42,2 % та 39,4 % громадян відповідно [13]. Результати референдуму проросійські політичні сили використали як аргумент на свою користь, звівши зазначену підтримку державності України до «несвідомих» дій частини населення півострова, яка піддалася пропаганді.

Істинні наміри комуністів, які діяли спільно з проросійськими силами регіону, були виявлені в умовах певного «правового вакууму», який дав змогу колишній партійно-радянській номенклатурі через місцевий парламент на зламі 1991–1992 рр. ухвалити низку правових актів (Декларація про Державний суверенітет Криму, Акт про державну самостійність Республіки Крим, Конституція Республіки Крим), що поклали початок процесу виводу Криму за межі правового поля України. Тоді ж, покінчивши з радянським атавізмом щодо назви автономії – Кримська АРСР, її змінили на нову – Республіка Крим.

У цих умовах в Криму розпочався новітній процес партогенезу, який був похідним від формування нової кримської політичної і економічної еліти, яка прагнула отримати ефективний інструмент для здійснення владних повноважень, однак мав істотну регіональну специфіку. Передусім, місцева суспільна верхівка, значна частина якої індивідуально сприймала українську державність, балансувала у сфері відносин «центр–регіони», намагаючись посилити свою легітимність, всіляко підігрувала поширеним суспільним настроєм, які сприймали існування суверенної України як загрозу інтересам і цінностям кримчан. Ішли в хід і розігрування «російської карти», поширення міфів щодо

«дискримінації росіян», залякування «українським націоналізмом» та «татарським радикалізмом», через що український та кримськотатарський громадсько-політичні рухи, які виступали на захист інтересів суверенної унітарної України, були вимушені займати другорядні позиції в суспільно-політичному житті півострова [6, с. 21].

За цих обставин базовими серед низки конкуруючих політичних центрів Криму у партійному структуруванні виявилися два. Передусім, це об'єднана корпоративними інтересами (що давало підстави для тверджень про ймовірність перетворення півострова на «комуністичний заповідник» [14, с. 23, 24]) колишня компартійна, радянська і господарська номенклатура, організаційну верхівку якої становила більшість у Верховній Раді Кримської АРСР (з лютого 1992 р. – Верховна Рада Криму), в уряді автономії. Інший центр уособлювався з організаційно й ідеологічно різнобарвними рухами проросійської орієнтації, які, зважаючи на значну перевагу серед населення півострова етнічних росіян, російськомовних громадян, на недалеку перспективу стали найпотужнішими, визначаючи основні суспільно-політичні процеси в регіоні [15, с. 43].

Відчутний поштовх до активізації проросійського політичного руху спричинили провокативні і підбурливі українофобські заяви, що лунали з початку 1990-х рр. з боку РФ (зокрема, про російський статус Криму, Севастополя), що сприяло поширенню в Криму крайніх форм російського націоналізму. В умовах «кризи ідентичності і легітимності», як наслідку розвалу СРСР, стрімкого падіння життєвих стандартів, це призвело до того, що в Криму відбулася радикалізація проросійського руху, його перехід від «республіканських» позицій (за розширення повноважень Криму у складі України) на самостійницько-сепаратистські, що передбачало відділення півострова від України. Про це свідчили й основні гасла проросійських громадських організацій (починаючи з такої відомої як «Республіканський рух Криму»), які стали базою для утворення низки політичних партій на кшталт «Не віддамо Крим татарам і українцям!», «Крим завжди був російським», «Рухівці – фашисти і націоналісти!», «Повернути Крим Росії» [14, с. 42].

Організаційна формалізація політичних партій у Криму відбувалася з певним запізненням порівняно з материковою Україною. В період 1993–1997 рр. в регіоні було зареєстровано 22 всекримські політичні партії [16], діяльність яких підлягала вимогам Закону Республіки Крим

«Про об'єднання громадян» (квітень 1993 р.)*. До 1994 р., до проведення перших в автономії виборчих кампаній, у Криму діяли сім кримських політичних партій. Щодо «проукраїнських» політичних партій, які розраховували на підтримку передусім українського етнічного середовища, то їхні зусилля щодо об'єднання кримчан навколо ідеї української державності були заблоковані проросійськими силами, що кількісно переважали. На півострові діяла лише одна політична партія, яка в основу своєї діяльності ставила загальноукраїнські державницькі інтереси – Український громадянський конгрес Криму (створена у 1994 р.) (далі – УГКК). Однак через незначну кількість членів вона не мала змоги впливати на політичні процеси в регіоні. Повною мірою це стосувалося й всеукраїнських політичних партій, які, починаючи з реєстрації у 1993 р. кримського осередку Української республіканської партії «Собор», почали «проникати» на півострів.

Найпотужнішими політичними партіями автономії, що відображало суспільні настрої, активність елітних груп, стали зареєстровані наприкінці 1993 р. Республіканська партія Криму (Партія Республіканського руху Криму, далі – РПК (РПК)) на чолі з Ю. Мешковим та її головний конкурент – очолювана Л. Грачем Комуністична партія Криму (далі – КПК). Незважаючи на різні ідеологічні позиції, основний масив місцевих політичних партій поза голосливими заявами щодо захисту інтересів Криму, кримчан об'єднувала їхня опозиційність щодо офіційного Києва, «антизахідна» риторика, негативне ставлення до розпаду СРСР й розриву відносин між Кримом і Росією. У своїх крайніх виявах проросійські радикали (Російська партія Криму, Народна партія Криму) сповідували ідеї політичного сепаратизму, «ненасильницького» повернення Криму до складу Росії. Агресивна риторика, популістські гасла, звернуті передусім до російськомовного населення, вже на початку 1990-х рр. призвели до того, що проросійські політичні партії, перехопивши від комуністів ініціативу у втіленні «Кримського проекту», на нетривалий час очолили суспільно-політичне життя регіону.

Їхній найбільший успіх був досягнутий на перших виборах Президента Республіки Крим

(січень–лютий 1994 р.). З шести претендентів на посаду президента троє були партійними лідерами – Ю. Мешков (РПК (РПК)), С. Шувайніков (Російська партія Криму), Л. Грач (КПК). Тривалий час найбільші шанси на перемогу мав голова місцевого парламенту, «незалежний» кандидат М. Багров, який спирався на підтримку «старих» адміністративних кадрів, бізнес-структур. Особливість виборів полягала у тому, що окрім одного – представника Президента України в Севастополі І. Єрмакова, всі інші перебували в опозиції щодо офіційного Києва. Про це свідчили й виборчі програми кандидатів, які широко використовували популізм, обіцяючи швидке і радикальне підвищення соціальних стандартів [17, с. 2]. Умовою втілення цього було здобуття Кримом «державного статусу», що мало забезпечити півострів від «імпортованої» з України кризи, зняти бар'єри для економічної інтеграції півострова з Росією. Так, «лояльний» С. Єрмаков новий статус регіону бачив у формулі «незалежний Крим у складі України». Проміжну ланку займав М. Багров – посилення політичної і економічної незалежності Криму мало відбуватися за незмінності кордонів держави. Найбільш радикальні політики намагалися вивести вирішення проблеми поза межі України. Так, Ю. Мешков, лідер виборчого блоку «Росія» (у складі РПК (РПК) та Народної партії Криму), йшов на вибори під провідним гаслом «Відновлення Республіки Крим як самостійної демократичної правової держави, з наступним відновленням її єдності з Росією». Його програма була спрямована на отримання Кримом статусу «самостійної держави», запровадження подвійного громадянства, входження півострова в рубльову зону, прискорену економічну інтеграцію Криму з РФ [18, с. 2].

Основою виборчої програми С. Шувайнікова було відновлення російського статусу півострова, «мирного, правового воз'єднання Криму з Росією» [19]. На користь своєї позиції претендент наводив три сценарії щодо майбутнього Криму. *Цілковито неможливим* оцінювалося перебування Криму у складі України («держави-банкрота»), що пов'язувалося з загостренням відносин із Росією, поширенням «націонал-екстремізму», перетворенням більшості населення Криму на біженців. *Тимчасово неможливим* (через брак ресурсів) вважалося проголошення державної самостійності Криму. *Можливим і доцільним* був третій варіант – включення Криму до складу РФ [20, с. 2]. Щодо лідера комуністів Л. Грача, то він традиційно вирішення всіх проблем вбачав

* Згідно з нормами Закону, які були суголосні вимогам загальноукраїнського законодавства, політичним партіям було заборонено вести діяльність з метою насильницької зміни конституційного ладу і територіальної цілісності держави, підризу безпеки держави, розпалювання національної та релігійної ворожнечі.

у «відновленні єдиної спільної Батьківщини», вступі України до оновленого СРСР [21, с. 112, 113].

На президентських виборах політичні партії прагнули виконати і свої тактичні завдання, які в результаті забезпечили перемогу проросійським силам. Передусім, це полягало в об'єднанні зусиль з метою недопущення перемоги М. Багрова, який уособлювався з «партією влади». З цією метою було створено блок «Опозиція», до якого увійшли майже всі політичні партії Криму, у тому числі головні конкуренти – РПК (РРК) та КПК. Виборами прагнула скористатися й малопотужна партія – «Союз на підтримку Республіки Крим» (далі – СПРК) на чолі з С. Куніциним. Партія намагалася торувати свій шлях у «велику політику» за рахунок підтримки представника центра – І. Єрмакова [22, с. 2.]. У другому турі голосування, мотивуючи це «близькістю позицій», СПРК підтримала Ю. Мешкова.

На президентських виборах у першому турі голосування (16 січня 1994 р.) з великим відривом переміг Ю. Мешков – 38,5 % голосів проти 17,5 % у М. Багрова. Наступна консолідація зусиль проросійських політичних партій, що відбувалася в умовах певної ейфорії, призвела до того, що у другому турі голосування (30 січня 1994 р.) кандидатуру Ю. Мешкова підтримали 75,2 % [23, с. 116] виборців, що дало йому змогу упродовж 1994–1995 рр. займати посаду президента кримської автономії.

Тріумф проросійських сил на президентських виборах спрогнозував і результати виборів до Верховної Ради Республіки Крим, які відбулися у березні 1994 р. У виборчому процесі значну роль було відведено політичним партіям, які отримали виняткове право висування кандидатів у багатомандатному виборчому окрузі, що значним чином активізувало партійне життя Криму. Згідно з нормами Закону Республіки Крим «Про вибори Верховної Ради Криму» (1993 р.) в ньому передбачалася участь суто «республіканських» (кримських) політичних партій. Варто наголосити, що незважаючи на вимоги кримського законодавства, яке містило низку обмежень щодо ведення передвиборчої агітації політичними партіями (заборона пропаганди, що порушували Конституцію, закони Республіки Крим і України, насильницької зміни конституційного ладу, територіальної цілісності держави, розпалювання національної та релігійної ворожнечі), під час виборчої кампанії кримські партії та їхні лідери їх не дотримувалися.

Так, під час виборів абсолютна більшість ЗМІ Криму, у тому числі друкований орган місцевого парламенту «Крымские известия», були спрямовані на «просування» проросійських, українофобських настроїв, що через створення несприятливої суспільної атмосфери утруднювало участь у виборах проукраїнських політичних сил. Передусім, це стосувалося УГКК, зволікання у державній реєстрації якого не дало йому можливості взяти участь у боротьбі за депутатські мандати. Цькуванням зазнала й СПРК, лідер якої С. Куніцин був звинувачений у «зраді», підтримці «жовто-блакитих» і «прорухівських» настроїв, чого виявилось достатньо для нейтралізації його як небажаного конкурента [24].

На перших в історії автономії парламентських виборах спромоглася взяти участь лише половина зареєстрованих політичних партій. Фаворитом був блок «Росія», якому особисто сприяв президент Ю. Мешков. При цьому низька якість складу кандидатів від блоку, брак чіткої стратегії дій [25, с. 333, 334] не бралися до уваги. Низка ж інших, не менш радикальних проросійських партій півострова була вимушена залишатися в «тіні» вищезазначеного блоку. Це стосувалося й Російської партії Криму, яка йшла на вибори під гаслами відновлення слов'янської єдності, повернення Криму до Росії. З боку керівництва партії головна небезпека на виборах вбачалася в одному у можливій появі у місцевому парламенті «проукраїнської сторони» [26, с. 3]. Не відрізнялася оригінальністю й КПК, яка виступала на виборах союзником блоку «Росія», маючи і спільну ідею – «за союз з Росією» [27, с. 2].

Результати голосування, які відбулися 27 березня 1994 р., у пропорційній частині принесли впевнену перемогу блоку «Росія», який отримав 66,8 % голосів виборців, КПК – 11,6 %, Партія економічного відродження Криму – 7,1 % [6, с. 51, 52]. Інші політичні партії Криму виявилися неспроможними подолати 5 % виборчий бар'єр. Загалом, серед депутатського корпусу Верховної Ради Республіки Крим блок «Росія» отримав 54 мандати депутатів, КПК – 2, Партія економічного відродження Криму – 1, Російська партія Криму – 1. Єдиною депутатською групою з 14 депутатів, яка займала українські державницькі позиції в парламенті, були представники Меджлісу. За своїм партійним складом Верховна Рада Республіки Крим 2-го скликання (1994–1998 рр.), яку очолив представник блоку «Росія» С. Цеков, підтвердила своє проросійське спря-

16. Список крымских политических партий, действовавших в 1993–1997 гг. [Электронный ресурс] // Крым политический. – Режим доступа: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie>. – Заглавие с экрана.
17. 16 января 1994 года – выборы первого Президента Республики Крым // Крымская газета. – 1994. – 13 января.
18. Интервью с кандидатом в Президенты Крыма Ю. А. Мешковым // Крымская газета. – 1994. – 11 января.
19. Русская партия сепаратизм не приемлет [Электронный ресурс] // Крым политический. – 2014. – 21 декабря. – Режим доступа: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie/185-russkaya-partiya-kryma/6654-russkaya-partiya-separatizm-ne-priemlet>. – Заглавие с экрана.
20. Предвыборная программа кандидата в президенты Республики Крым от Русской партии Крыма Сергея Ивановича Шувайникова // Крымская газета. – 1994. – 12 января.
21. Горенкин В. А. К вопросу об участии Коммунистической партии Крыма на президентских выборах в Республике Крым / А. В. Горенкин // Проблемы политической истории Крыма: итоги и перспективы: Научно-практическая конференция / Институт истории Украины НАН Украины, Крымский государственный индустриально-педагогический институт. – Симферополь, 1996. – С. 111–114.
22. Куницин С. СПРК: время собирать камни! / С. Куницин // Крымская газета. – 1994. – 19 февраля.
23. Киселёва Н. В. Этнополитические процессы в Крыму: исторический опыт, современные проблемы и перспективы их решения / Н. В. Киселёва, А. В. Мальгин, В. П. Петров, А. А. Форманчук. – Симферополь : Салта, 2015. – 352 с.
24. Яковлев К. От эйфории – к банкротству, или За что избирательный блок «Россия» так невзлюбил партию «Союз в поддержку Республики Крым» [Электронный ресурс] / К. Яковлев // Крым политический. – 2015. – 2 января. – Режим доступа: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie/186-soyuz-v-podderzhku-respubliki-krym/6930-ot-eyforii-k-bankrotstvu-ili-za-chto-izbiratelnyj-blok-rossiya-tak-nevzlyubil-partiyu-soyuz-v-podderzhku-respubliki-krym>. – Заглавие с экрана.
25. Мальгин А. В. «Русский Крым» в посторанжевой Украине: новые реалии – старые проблемы / А. В. Мальгин // Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник. – Вып. 16. Крымское региональное сообщество: генезис. Современное состояние, перспективы. – Симферополь : СОНАТ, 2012. – С. 333–347.
26. Иванов Н. Русская партия от цели не уступает / Н. Иванов // Крымские известия. – 1994. – 8 апреля.
27. Л. Грач: «Защищать интересы трудового народа никакая другая партия не будет...» // Крымские известия. – 1994. – 25 марта.
28. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 884 с.

V. Yaremchuk

POLITICAL PARTIES AS SUBJECTS OF POLITICAL PROCESS IN THE CRIMEA (1991–1994)

The article examines the problem of establishment of the Crimean autonomy: the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, the Crimean Republic in 1991–1994, which is considered through the prism of the activities of political parties. The issue concerns the activity goals of the CPSU–CPU to “push forward” the idea of the increase of the political status of the Crimean region towards the transformation to the autonomous republic as some kind of the mechanism to influence the whole state establishment processes in the USSR. A special attention is paid to the activities of the Crimean regional CPU organization as the main subject in preparation and governance of the Crimean referendum on January 20th, 1991 and which began the process of formalization of the new administrative body in Ukraine.

There exist investigations regarding the process of the formation of the multi-party system, the roles of the political parties and their leaders (M. Bagrov, U. Meshkov, L. Grach, etc.) who are associated with the activity of the CPU, its subsidiary – the Crimean Communist Party, and other pro-Russian political parties at the head of the Crimean Republican Party. The first President elections of 1994 are also considered, as well as their results and formation of multi-party system with the pro-Russian and leftist orientation.

Keywords: political parties in Crimea, “Crimean project”, political elites, rotation of political elites.

Матеріал надійшов 03.10.2016